

УДК: 5.4

**ЖАПОН ҚОҒАМЫНДАҒЫ КИІМ ҮЛГІСІ - ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙДЫҢ КӨРІНІСІ
РЕТІНДЕ**

Каржаубаева Сагида Сериковна

sagida_kar@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

Шығыстану мамандығының студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Азмуханова А.М.

Жапон киімінің тарихы тұтастай алғанда қоғамның саяси және экономикалық дамуына байланысты. Сондықтан оған тән әлеуметтік-мәртебелік айырмашылықтарды бейнелеу үшін киімді пайдалану сияқты ерекшеліктерді, қоғамдық-саяси құрылымға және уақыт өте келе оның өзгеруіне сүйене отырып қарастырған жөн.

Осыған сүйене отырып, жапон костюмін қалыптастырудың бүкіл процесін доцент, жапон тілі оқытушысы, тарих ғылымдарының кандидаты Ольга Александровна Хованчук бес негізгі кезеңге бөледі:

1. Ежелгі дәуірден XII ғасырға дейін. - киімнің негізгі формаларының пайда болу кезеңі және олардың негізінде ақсүйектер костюмінің қалыптасуы.

2. XIII-XVI ғасырдың ортасы-еуропалықтар Жапонияға енгенге дейін әскери таптың тәуелсіз мәдениетін қалыптастыру процесі.

3. XVI ғасырдың ортасы-XIX ғасырдың ортасы, оның ішінде шетелдіктермен қысқа байланыс кезеңі және Жапонияның оқшаулану дәуірі. 1.

Яей кезеңі (弥生) материктен жапон аралдарына қоныс аударуымен ерекшеленеді. Қоныс аударушылар материктік Қытайдан Корей түбегі арқылы өтіп, ғасырлар бойы тарихы бар дамыған мемлекеттің салт-дәстүрлерін, өмір сүру ерекшеліктері мен мәдениетін өздерімен бірге алып жүрді. Қазіргі жапондардың ата-бабалары, олардың өмірі және, тиісінше, киімдері туралы алғашқы ескерту Қытай шежірелерінде пайда болады. 297 жылы жазылған "Вэйжи" шежіресінде I ғасырға дейін жапондықтардың Қытай тайпаларымен байланысы болғаны жайлы жазылған. Шежіреде алғаш рет жапондардың сыртқы түрі мен киімі сипатталған: "Ер адамдарда бет пен қолдарында татуировкалары бар. Шаш бастың бүйірлерінде екі ілмек түрінде тартылады. Бастары матамен байланған. Олардың киімдері әртүрлі жерлерде байланған, бірақ тігілмеген матаның үлкен бөлігінен тұрады. Әйелдер шаштарын құлақтарының үстінде буады. Киім ретінде ортасында ойық кесілген матаның үлкен бөлігі қызмет етеді". Сол кездегі жапондардың киімдері негізінен бастың ойықтары мен денеге оралған матаның бөліктері болды. Бірақ зергерлік бұйымдары әртүрлі болды – білезіктер, сырғалар, алқалар және т.б. "Хоханьшу" шежіресінде жапон ерлерінің бетіне және денесіне татуировкалар қолданғаны туралы мәліметтер де бар. Мұндай татуировкалар дворяндардың қарапайым тұрғындардан айырмашылығы - теріге қолданылатын сызықтардың мөлшерімен анықталды. Әйелдер бет-әлпеттерін ағартып, денелерін қызыл ұнтақпен бояды. 2

Ежелгі жапондар материкпен және Оңтүстік-Шығыс Азия аралдарымен белсенді байланыста болды. Жапон аралдарында тайпалық одақтардың пайда болуымен қоғамның билеуші элитасы біртіндеп ерекшеленуге талпынды. Осыған байланысты өзгелерден де, қарапайым тайпалардан да ерекшелену қажеттілігі туындады. Киім түрлері олардың артықшылықты жағдайын көрсететін белгіге айналды. Нәтижесінде киімнің дамуы екі бағытта жүрді: элитарлық және халықтық болып бөлінді.

II ғ. соңында жоғары қауым ежелгі жапондықтардан түбегейлі өзгеріп, корей мемлекеттерінің Когуре және Пэкче сарай маңындағы дворяндарға ұқсай бастады. 3

III ғасырдың ортасында Жапония аумағында Ямато (大和) атты алғаш мемлекет пайда болды.

Қоғамды әлеуметтік саралау процесі күшейе бастады, бұл әртүрлі әлеуметтік топтардың басқару жүйесін ретке келтіру қажеттілігіне әкелді. Император Инге кезінде (允恭, басқару кезеңі - б.з. Vғ. бірінші жартысы) "қабанэ"(姓) ранг бойынша бөліну жүйесі құрылды. Бұл жүйенің мәні белгілі бір мәртебеге ие адамның тегі (оның қандай мәртебеге ие болғанына байланысты), нақты анықталған функциялары бар лауазым және қоғамдағы орнын баса көрсететін белгілі бір құлдар болғандығы анықталды. Жоғары деңгейлерге, негізінен, патша қанының өкілдері - "кими" (君, "билеуші"). Келесі ранг "инаги" (稻置) - облыстарды басқарды. Одан кейінгі "сугури" (村主) ауыл ақсақалдары ретінде қарастырылуы мүмкін. Жоғарғы билеуші белгілі бір отбасының билік ету құқығын мойындай отырып, дәрежелерді бөлуді басқарды ("уджи",氏). 4.

Шамамен император Юряку басқарған кезінде (яп. 雄略, 456 – 479), қолбасшы Вакатакэру және шенеунік Овакэ-но Оми вассалитет қатынастарын көрсету үшін Қытайдан киім қабылдайды. Олардың барлық бағынышты адамдары осы киімге ұқсас өзіне де жасады.

Осының арқасында қытайлық үлгідегі костюм сот ақсүйектерінің төменгі қабаттарының ортасында тез таралды. Қытай шенеуніктерінің үлгісі бойынша, яматоның барлық сотталушыларына жібек киім кию керек болды, бұл жібектің қымбаттығына байланысты шенеуніктердің әл-ауқатына теріс әсер етті. Қытайлықтардан үлгіге алынған формалары, жібек және парча маталары билеуші элитаның артықшылығының көзіне айналды.

VIII ғасырдың басында. Қытайдың әсерінен сұлулықтың жаңа стандарты пайда болды, ол кең кеудемен, тар белмен және әсем еріндермен бірге беттің ақтығымен сипатталды. Еріндерін бояп, беттерін ағарту сәні, қытай стилиндегі косметика аристократ әйелдері, сарай маңындағылар, әскери ханымдар арасында кеңінен тарады. Осылайша, VIII ғасырда ақ бет жоғары сыныпқа жатудың символы ретінде қарастырыла бастады, ал алдыңғы кезеңде ол қайтыс болған адаммен байланысты болды. 5.

Орталық Рицуре мемлекеті құрылғаннан кейін (жап. 律令) сот киімі Қытай үлгісіне толығымен көше бастады. 701 жылы "Тайхоре" (жап. 大 大) атты заң жинағында, жапондық сот костюмі алғаш рет рәсімдік, демалыс (салтанатты) және күнделіктік (формалық) болып бөлінді. Осы заң жинағында киімге қатысты баптарда кім, не және қалай кию керек екенін нақты түсіндірді. Билеуші сыныптың костюмі ең кішкентай бөлшектерге дейін сипатталған.

IV-V ғғ. костюмнің жекелеген бөліктерімен байланысты наным-сенімдер кешені қалыптаса бастады. Бұл нанымдар әуыз әдебиетте және ерте поэзияда жанама түрде ескертіледі. Қытайдан үлгі алудың екінші толқынымен, Жапонияда Ханзада Сетоку Тайсидің билігі кезінде қатаң киім ережелері енгізілді. Тайхорицуре кодексі костюм тарихындағы маңызды құжатқа айналды, өйткені ол алғаш рет қоғамның барлық топтарының костюмін егжей-тегжейлі сипаттады. Ақсүйектер, шенеуніктер мен әскери киімдерге көп көңіл бөлінді, халық киімдеріне қатысты көптеген шектеулер қойылды, олардың негізінде халық костюмінің жалпы көрінісін жасауға болады. VI-VII ғасырларда. әскери таптың негіздері қалана бастады, сол кезден бастап олардың жеке костюмі және қару алып жүруге айрықша құқығы болды.

Нара кезеңінде қытайлық сот шапандары пайда болғаннан кейін, корейлік үлгіге алынған киімдер беделдің элементі бола алмады және қоғамның төменгі қабаттарына айналды. Қытайлық костюммен бірге эстетика туралы қытай түсінігі де алынды: әдемі адам жақсартқан, дұрыс, реттелген нәрсе деп саналды. Демек, киім ережелеріне ерекше ұқыптылық пайда болды. "Ережеге сәйкес келетін костюм — әдемі костюм" формуласы жапондықтардың дүниетанымында шешуші рөл атқарды.

Корея мен Қытайдағы азаматтық соғыстар VII-VIII ғғ. материкпен байланысты қиындатты. Астананы Нарадан Киотоға ауыстырғаннан кейін, жоғары сынап халықтан бөлініп, өзінің ерекше сарай әлемін құрды. Бұл әлеуметтік және мәдени оқшаулау белгілі бір нәтижеге ие бола алмады. Бұл ереже билеуші элитаның ұлттық принципті бекітуге деген ұмтылысын тудырды (мұнда ерекше рөл халыққа жақын болған дворяндарға тиесілі болды). Хэйан кезеңінде (794-1192) кокуфу "жапон стилі" (қытайлықтарға қарсы салмақ) термині алғаш рет пайда болды. Жапон стиліне көшу киімнің шамадан тыс қабаттасуынан көрінді, оған бірнеше факторлар себеп болды: синто әдет-ғұрыптары, құлдырауы жақын болған ақсүйектердің жоғары позициясы және ұлттық эстетикалық қағидаларды шығармашылық іздеу. Буддизм негізінде ою-өрнектердің символикасы, синто негізінде түс символикасы, түс пен дизайнның маусымдылығы, сондай-ақ киіммен байланысты салт-дәстүрлер кешені қалыптасты. 6.

Ерлер мен әйелдер костюмдері көптеген бөлшектерден тұрды, бірақ XI ғасырда. Хэйан кезеңінің қорытындысы жеңдері тар косодэ шапанының ұлттық костюмінің прототипі болды.

Шаруалар оны сыртқы киім ретінде, ал ақсүйектер төменгі көйлек ретінде пайдаланды. Ақсүйектердің ұлттық киім стиліне жүгінуі оның қарызға алынған формалары қоғамның барлық қабаттарында кеңінен таралып, бедел элементін жоғалтуының нәтижесінде пайда болды. Ұлттық дәстүрлерді қайтару үрдісі тұтастай алғанда костюм тарихы үшін заңды болып табылады.

XII ғасырдың аяғында әскери мүліктің көтерілуі жапон костюмінің тарихына қатты әсер етті. Әскерилер соттың ақсүйектер көйлегінен өзгеше болатын және самурайизмнің ерекше белгісі болатын жаңа киім түрлерін жасады. Алайда, әскери мүліктің жоғарғы жағы уақыт өте келе ақсүйектерге еліктеуге ұмтылды: XVI ғасырда екі мүліктің дәстүрлерінің белсенді өзара әсер ету процесі басталды. Биліктің ақсүйектерден әскерге ауысуы және сегунат институтының пайда болуы самурай класының негізгі атрибуттарының бірі-әскери костюмнің пайда болуына әкелді. Әскери костюм тарихында самурай броньдарының ерекше эстетикасы қалыптасты, онда хейан дәуірінің эстетикалық принциптері мен реттелуі көрініс тапты. Әскери костюмнің арқасында көптеген жаңа киім элементтері пайда болды: таби шұлықтары, хаори жемпірі, белбеу сымы, қолғап және т.б. интернационалдық соғыстар елдің әртүрлі бөліктері арасындағы ақпарат алмасуды арттырды, бұл ескілердің жетілуіне және маталар мен оларды бояудың жаңа технологияларын ойлап табуға, сондай-ақ әртүрлі жерлерде киілетін киімнің бүкіл ел бойынша таралуына әкелді.

Жапонияда самурай билігінің орнауымен мәдениетті белсенді демократиялануы басталды. Негізгі бөлігі халықтық ортадан шыққан әскери феодалдардың класы дәстүрлі ақсүйектер эстетикасына халықтық мәдениеттің динамикасы мен энергиясын әкелді. Әскери сыныптағы әйелдер климат пен әлеуметтік көзқарастардың әсерінен ұзақ уақыт табиғи іріктеу нәтижесінде пайда болған костюмнің жаңа түрін жасады. Костюмнің өміршеңдігі оның әмбебаптығына негізделген. Ерлер костюмі тез дамыды, онда дәстүрлі бастама да басым болды. 7.

Киімнің күнделікті күйден ресми деңгейге көтеру үрдісі XVII ғасырға дейін әскери билік кезеңінде айқын байқалды, бұл процесс баяу болса да (ақсүйектер ережелерді сақтағандықтан), Хэйан дәуірінде 3 ғасыр бұрын орын алды (IX-XI ғғ.) күнделікті әйелдердің бес қабатты костюмі 12 қабатты киімді алмастырды; көптеген бөлшектері мен ресми салтанатты ерлер костюмін жоғалтып, күнделікті киімге жақындады. Самурайдың ресми костюмі тек XIV ғасырда екі рет өзгерді.

Костюмді жеңілдетудің жалпы тенденциясы тар жеңдері бар халаттың әйелдер мен ерлер киімдерінің негізгі түріне айналуына әкелді. Жаңа уақыт Косоде дәуірінде сән оны өзінің басты объектісіне айналдырды. Косоде дизайнының қарапайымдылығы әр түрлі декормен және ою-өрнек жасаудың технологиялық әдістерімен өтті. Қытаймен және қысқа мерзімді Еуропа елдерімен тұрақты байланыс костюмнің сәндік жағына әсер етті. Еуропалық киім формаларынан үлгі алуы болған жоқ, бірақ жапондықтар тоқыма өндірісінің көптеген технологияларын қабылдады, бүкіл елді қамтыған шетелдік заттарға арналған сән Жапония жабылғаннан кейін де сақталды. Қалалық мәдениеттің гүлденуі Ереженің киімге әсерін едәуір әлсіретті. Ою-өрнектердің одан әрі дамуы зен философиясы мен эстетикасымен анықталды.

XVII ғасырдың басында Косоде кескіндеме үшін кенеп ретінде қарастырыла бастады: алғаш рет костюмнің бүкіл бетінде бір толық композиция пайда болды. Дизайндың жаңа түрі азаматтардың өмірді зайырлы қабылдауын көрсетті. Жаңашылдық-үйлесімсіз ою-өрнектің ықшамдылығы мен стильділігі өткен дәстүрлердің сабақтастығын еске салды. Осы уақытта пайда болған асимметрия дәстүрлі жапон костюмінің дизайнын одан әрі дамытуға негіз болды. Жастар киім стилі ұғымын енгізді. 3.

Қала тұрғындары экономикалық тұрғыдан тәуелсіз болған сайын, Камбун (1661-1672) және Гэнроку (1680-1709) кезеңдерінің жаңа стилі пайда болды, онда косодедің батыл дизайны мен әрлеуінің байлығы азаматтардың жаңа таптарының эстетикалық көзқарастарын,

бостандық пен өркендеу дәуіріндегі рухани көзқарастарын білдірді. Костюм жоғары өнер туындысына айналды, ал сұлулыққа ұмтылған адамдар сәнге жаңа ағымдар әкелді. Жапонияның негізгі мәдени орталығы Киото біртіндеп өз позициясын жоғалтты. Киотоға қарама-қарсы жаңа Астана Эдо сегунаттың шектеулі жарлықтарына қатты әсер еткен жаңа эстетикалық дәстүрлерді қалыптастырды. Эстетизмнің негізгі критерийлері талғампаздық пен талғампаздық болды: қарапайым ою - өрнек, қарапайым косметика-адамның өзі "шықты". Талғампаздық туралы жаңа идеялар белбеумен байланған бірнеше косодеден тұратын кимоно ансамблін тудырды. Еуропалық костюммен танысу әйелдер костюміндегі пропорциялар туралы жаңа идеяның пайда болуына ықпал етті: белбеу белден жоғары байланған, бұл фигураға үйлесімділік берді. Ерлер костюмінің негізі де косоде болды, сонымен бірге ресми жағдайларда хакама шалбары мен хаори жемпірін киді. Ерлер костюмінде әрқашан әйелдер костюміндегідей түстер қолданылған. Ол ою-өрнектер мен түс комбинацияларында сәл ғана ұстамды болды. Сонымен ортасында ХІХв. бүкіл ел бойынша киім бірыңғай формаларға ие болды.

Жапон костюмінің ғасырлық тарихы Жапония басқа елдердің мәдениеттеріне үнемі жүгініп, шетелдік үлгіге қоюды шебер қолданды деген тезисті растайды. Нәтижесінде Ұлттық киім кешені қалыптасты, ол өзіндік ерекшелігін жоғалтып қана қоймай, сонымен қатар біздің заманымызға дейін дәстүрлі негіздерді сақтап қалды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Хованчук О.А. История японского костюма с древнейших времен до середины ХХ 2006.
2. Петрова И.В. Что вы знаете о японском костюме/ Петрова И.В., Бабушкина Л.Н. 1992.
3. Хованчук О.А. История японского костюма с древнейших времен до середины ХХ 2006.
4. Гаджиева Е.А. Страна Восходящего Солнца. История и культура Японии. - М.: 2006.
5. Хованчук О.А. История японского костюма с древнейших времен до середины ХХ 2006.
6. Хованчук, О.А. Одежда в системе мировоззрения японцев.
7. Хованчук, О.А. Развитие японского национального костюма (конец ХІХ - 60-е годы ХХ в.).